

היתרונות של מרכז טיפולי בבית ספר

שנים אחדות עבדתי בבית חולים פסיכיאטרי. הייתי חלק מצוות שלם שתפקידו התרכז בטיפול ביחידים אשר הובאו ממקומות שונים ואושפזו יחד, כאשר ההתמקדות היתה בפרט. בשל כך נותקו המטופלים ממשפחותיהם ומהקהילה בה חיו.

כשהגעתי לעבוד בבית ספר ברמלה ונתבקשתי לסייע בהקמת מרכז לטיפול בעזרת אמנות הבנתי כי אופן ההסתכלות שלי על טיפול, מרכז טיפולי ויחסי הגומלין בינו לבין הקהילה צריכה להיות שונה מזאת שהכרתי בבית החולים. רמלה היא עיר קטנה במרכז הארץ, אשר בה רמת הפשע והשימוש בסמים הם מהגבוהים במדינה והאוכלוסיה בה דלת אמצעים. בשנים האחרונות קלטה העיר מספר רב של עולים חדשים מאתיופיה וממדינות חבר העמים, דבר שרק הקשה על המצב. כפי שניתן להבין, בעיותיהם של ילדים רבים בהם אנחנו מטפלים הם תולדה של הקשיים במשפחותיהם - גרושין, התעללות, עוני ותיפקוד בלתי הולם של ההורים.

כאשר קיבלנו מקום בבית הספר ונדרשנו להקים מרכז לטיפול באמנות, היה צורך לתכנן מהיסוד את החלל והקונספציה. ילדים רבים מכל כיתה נזקקו לעזרה, אך מכיון כי לא הוקצו לנו מספיק שעות בכדי לטפל בכלם נזקקנו לקבוע מדדים: במי לטפל קודם, מהו אורך הזמן שאנחנו מקציבים לכל טיפול, באיזה גישה טיפולית אנחנו בוחרים. מה יהיה מקום ההורים בטיפול והאם אנו נטפל בקשיי ההורים? מה יהיה אופי היחסים בנינו לבין מוסדות הרווחה בקהילה?

הימצאותינו בתוך בית הספר העלתה שאלות נוספות עליהן הינו צריכים להשיב - האם אנו גוף עצמאי או חלק מבית הספר, האם קיימת התנגשות בין מגמותינו הטיפוליות למגמות הלימודיות של בית הספר ומה יהיה אופי היחסים בנינו לבין המורים.

שאלות נוספות נשאלו גם בהמשך: מה הם גבולות הטיפול בילד? האם לטרק ילדה שאימה לא מתעוררת בבוקר הוא חלק מטיפול באמנות? האם פנייה למחנכת הכיתה ולאחות בית הספר בבקשה להעביר הדרכה מינית בכיתה בכדי שמטופלת שלי שאינה יודעת דבר על יחסי מין תלמד - האם זהו גם חלק מטיפול באמנות? האם בירור פרטים על המשפחה בדרך עקיפה, באמצעות אח בוגר הנמצא בבית הספר, נחשב מעשה אתי? האם לגשת למורה שהילד מפחד ממנה מאוד (והיא באמת צועקת ומפחידה) ולבקש ממנה שתהיה עדינה עם הילד הוא חלק מטיפול באמנות?? האם לבקש מאם, באמצעות המחנכת, לקנות לבנה בגדים המתאימים לגילו ובמקביל לפנות בבקשה לשרותי הרווחה לעזרה כספית גם הוא כלול בטיפול באמנות?

כיצד להתמודד בטיפול עם נורמות אנטי-חברתיות המקובלות בחברה ברמלה והמחבלות בתפקוד הילד בבית הספר? האם שעה שבועית של טיפול יכולה לעזור כאשר המצב הכלכלי בבית קשה? האם ניתן לחולל איזשהו שינוי חברתי בקהילה באמצעות המרכז הטיפולי? והשאלה המרכזית, מדוע להקים מרכז טיפולי בבית ספר?

מהניסיון בשטח נוצרה הקונספציה. ראינו שהעבודה היעילה ביותר נוצרה כאשר נוצר שיתוף פעולה הדוק עם צוות בית הספר והשרותים בקהילה. במרכז מתקבלים לטיפול המקרים הדחופים ובנוסף ילד או שניים מכל כיתה בבית הספר. כל זאת במטרה להקל בצורה שווה על הכיתות ועל הצוות. נוכחנו כי הטיפול בילדים הקשים מועיל גם לשאר הכיתה, כאשר המורה יכולה להפנות יותר משאבים גם ליתר הילדים. הטיפול במרכז מתבצע ביחידים או בקבוצות בהתאם לצורך. כיום מלבדי כולל המרכז מטפל בתנועה, מטפלת בדרמה ומרפאה בעיסוק.

כעת ברצוני לתאר את היתרונות של מרכז טיפולי בבית ספר:

1. הילדים מבקרים בבית הספר יום יום, מכאן שבשעת מצוקה יהיה זה המקום הראשון אליו יפנו באופן טבעי. המרכז הטיפולי מסוגל להגיש לילד טיפול מיידי והכוונה של ההורים לגורמים המטפלים בקהילה.
2. טיפול במסגרת בית הספר מאפשר להעניק עזרה לילד שהוריו אינם מסוגלים לעזור לו מבחינה כלכלית, נפשית ואירגונית.
3. הורים רבים ברמלה מהווים דור שני או שלישי למצוקה - הם ממורמרים ויש להם טענות רבות כלפי הממסד והגופים המטפלים. טיפול נפשי או פסיכולוגי נתפס כסטיגמה וסימן נוסף לנחשלותם. הם חוששים שטיפול פסיכולוגי יזיק לתדמית החיובית של ילדיהם בחברה לכן נוטים לסרב לשתף פעולה ולטפל בילדיהם במוסדות הקיימים בקהילה. לעומת זאת בית הספר הוא מוסד מוכר ונורמטיבי ולכן קל יותר לשכנע את ההורים לשתף פעולה. מקלה גם העובדה כי הטיפול שניתן הוא באמצעות אמנות - כאשר אני מסבירה כי בטיפול באמנות מושם דגש חזק גם על הכוחות והיכולות של הילד, נוטים ההורים לשתף פעולה. כיום, לאחר שלוש שנים של הישגים, הורים מרוצים העבירו את המסר החיובי ליתר בקהילה ופחת הצורך להשקיע מאמצים בשכנוע.
4. מבחינה אבחונית, הצפייה בהתנהגות הילד בסביבתו הטבעית בכיתה בהשוואה לזאת בחדר הטיפול והדיווח ממקור ראשון של מורים והורים, מאפשר לנו תמונה דיאגנוסטית רחבה ומעמיקה של הילד.
5. כמו האבחון כך גם הטיפול אינו מצטמצם לחדר הטיפול. בנוסף אנחנו בונים תוכנית דידיקטית וחברתית יחד עם צוות בית הספר. מטרתנו היא החזקה (Holding) וטיפול מקיף בילד ככל האפשר, באופן המייעל ומקצר את משך השיקום.
6. מבחינת המעקב, מאפשרת נוכחותינו בבית הספר לבחון במשך כל השבוע את השפעות השעה הטיפולית. לאחר סיום הטיפול קיימת גם אפשרות למעקב והדרכה של הצוות העובד עם הילד, וזה תמיד יכול לפנות אלינו כשהוא נזקק שוב לעזרה.
7. הטיפול באמנות מאפשר לילד ביטוי מעמיק למרות שפתו המילולית הדלה. השימוש באמנות עבורו הוא טבעי וראשוני, ומאפשר לו לגלות ולחשוף בצורה מודעת ולא-מודעת את עולמו הפנימי והחיצוני הקשה. לדוגמה ילד שהיה בטיפולי, שיחזר ועיבד באמצעות משחק ויצירה חווייה טראומטית מעברו, כמעט ללא שימוש במילים. ילד אחר, חשף באמצעות משחקי ציור שונים ביני ובינו, התעללות קשה בבית. בתחילת הטיפול עדיין לא היו לו מספיק כוחות לתאר במילים ואף לא בציורים את שעובר עליו. רק העבודה המשותפת נתנה לו כוחות לתאר את עולמו. במסגרת עבודתי במרכז נתקלתי במיקרים לא מעטים של ילדים שלא היו מסוגלים לבטא את מצוקתם במילים, אך לעומת זאת בעבודתם האמנותית היתה הבעה רגשית חזקה, שהובילה לשחרור רגשי והטבה גדולה במצבם. יש לזכור כי רבים מהילדים חיים בדלות פיזית ורגשית ולעומת זאת חדר הטיפול היפה ושפע החומרים מעבירים את המסר שפה אנו מוכנים להעניק ולספק צרכים. אנו מזמינים את ההורים להשתתף בטיפול דיאדי בכדי לשפר את היחסים בינם לבין ילדם. נוכחנו שתרגילים משותפים באמנות עוזרים לחשוף את היחסים ולשפר אותם.
8. המרכז הטיפולי משרת גם את צוות בית הספר בהדרכה ובהכוונה מקצועית. אנו מקשיבים לקשייהם היומיומיים של הצוות עם אוכלוסית ילדים קשה ומתסכלת. נוכחותינו בבית הספר מעניקה החזקה לצוות, וכתוצאה מכך המתח מוכל ולא מופנה כלפי חברי הצוות והתלמידים.
9. מרכז טיפולי בתוך בית הספר מחנך ללגיטימציה של קבלת עזרה בכלל וטיפול נפשי בפרט. חדר הטיפול באמנויות הפך למרכז לעליה לרגל בבית הספר. תלמידים מבקשים לקבל טיפול באמנות, ואלו שזוכים לכך נתפסים כברי מזל. מכך ניתן לעמוד על התדמית החיובית לה זוכה הטיפול במרכז. לגבי, המוכנות של הילדים והוריהם להסכים ולהשתתף בטיפול היא כשלעצמה התחלה של שינוי חברתי.

בעיותיהם של הילדים במיקרים רבים הם תוצאה של המשפחה והקהילה בה הם חיים. לכן גם השינוי צריך להתרחש במספר מעגלים: במעגל הפנימי נמצא הילד כאשר סביבו בהתאמה הכיתה, בית-הספר המשפחה, הקהילה והחברה. בכדי לחולל שינוי משמעותי נדרשת התגייסות רחבה של כל המערכות, הבית ספריות

והקהילתיות כאחד. שעת טיפול יכולה לעזור, אך אם היא משולבת בתוכנית דידקטית וחברתית בכיתה, טיפול דיאדי והדרכה להורים ועזרה מהשרותים החברתיים בקהילה יש סיכוי רב יותר לחולל שינוי הן בילד והן במשפחה ובקהילה. ואכן עבודתינו בשטח הוכיחה זאת: ילדים שקיבלו עזרה מרוכזת התקדמו ואפילו השתקמו. הצלחתם עודדה גם את ההורים והעניקה להם כוחות ותקווה לשינוי.

פה אולי המקום להזכיר את ואלטר בנימין. בהקדמה לספר המסות על בודלר מתאר סטפן מוזס את מחשבתו של בנימין על הקשרים בין החברה והאמנות: "קיימים שלושה מישורים, מישור כלכלי חברתי בתחתית, מישור אסתטי ממעל ובאמצע המישור המתווך ביניהם, הלוא הוא המישור הפסיכולוגי. במילים אחרות, כוונתו של בנימין היא להראות כיצד נסיבות חברתיות מסוימות יוצרות מהפך במנגנון הנפשי של האדם ובמיוחד באופן שבו הוא קולט את המציאות החיצונית. דבר שבא לביטוי במישור האסתטי."

אני עושה השאלה חצופה, אך הרגשתי היא שמשפטים אלו עוזרים לי לאפיין את המורכבות בה ניתקלתי במסגרת עבודתי במרכז הטיפולי ברמלה. בעבודתי עם הילדים ראיתי את ההשפעה החברתית על מורכבותם הנפשית. התנאים הסביבתיים והחברתיים הקשים משפיעים על המבנה הנפשי של הילדים וזה מוקרן על תפיסתם האסתטית והתרבותית. בציוריהם, משתקפת מלבד המורכבות הנפשית גם הדלות התרבותית בה הם חיים.

השינוי יכול לבוא כתוצאה מעזרה בכל שלושת המישורים: השימוש בתחום האסתטי יכול להשפיע על הריגשי וזה יכול להשפיע על החברתי. ולהפך, העזרה בתחום החברתי-כלכלי יכולה להשפיע על הרגשי והאסתטי. לכן, לדעתי יש להשקיע מאמץ בכל המישורים כשמטרתנו היא להוציא את הילד ממעגל הנחשלות והפשע. טיפול באמנות יכול לחזק אותו ולהעניק לו יותר כוחות להתמודדות עם מציאות החיים הקשה בה הם חיים ולתת להם תקווה לשינוי.